

IZŠEL JE SLOVENSKI BIBLIOTEKARSKI TERMINOLOŠKI SLOVAR

Revija *Knjižnica* prinaša v dvojni številki letnika 2009 temeljno delo s področja bibliotekarstva: Bibliotekarski terminološki slovar. Izid dela, ki vsebuje na skoraj štiristo straneh nad 6.500 bibliotekarskih terminov, sta omogočila založnika revije Knjižnica Zveza bibliotekarskih društev Slovenije in Narodna in univerzitetna knjižnica. Nastal je po več kot dveh desetletjih pionirskega dela na še povsem neraziskanem področju in neutrudnih prizadevanj Bibliotekarske terminološke komisije, katere člani so Ivan Kanič, Zvonka Leder, Majda Ujčič, dr. Polona Vilar in mag. Gorazd Vodeb in v kateri so krajši ali daljši čas sodelovali tudi dr. Branko Berčič, Zlata Dimec, mag. Darja Gabrovšek Homšak, Tomaž Kobe, mag. Jože Kokole, Jože Munda, dr. Mirko Popovič, dr. Bernard Rajh, Ksenija Slabe, Stane Suhadolnik, dr. Alenka Šauperl, Maks Veselko, dr. Franci Zore, mag. Saša Zupanič, dr. Maja Žumer in drugi.

Bibliotekarska terminologija pri nas

Bibliotekarstvo je stroka, ki ima med Slovenci in v slovenskem prostoru dokajšnjo tradicijo; bibliotekar v Licejski knjižnici, današnji Narodni in univerzitetni knjižnici, je bil na primer v 19. stoletju tudi genialni jezikoslovec, znanec devetnajstih jezikov Matija Čop. Slovenski strokovni termini so se kljub močnemu in stalnemu vplivu nemškega jezika v 19. in 20. stoletju, v sedanjosti pa vplivu angleške strokovne literature in s tem tudi terminologije, razvili, utrdili in tudi uvel-

javili. Ves ta čas bibliotekarskim terminom na žalost ni bila namenjena sistematična skrb ali organiziran poskus njihove kodifikacije in normiranja. Raba je slonela predvsem na jezikovni praksi in normi posameznih "šol" ali na pomembnih in vplivnih posameznikih, npr. Avgustu Pirjevcu, Pavlu Kalanu in drugih priznanih bibliotekarjih, kar pogosto ni bilo niti oblikovno niti semantično usklajeno. Sodobni strokovni stiki v svetu, hiter razvoj računalniške opreme in s tem vnos sprememb v tehnologijo in metodologijo obdelave ter pojav množice novih nekonvencionalnih nosilcev zapisov, ki kot knjižnično gradivo prihajajo v knjižnice, so povzročili ne samo vdor tujih poimenovanj ampak tudi napačno rabo, ki jo je povzročil vir, iz katerega je črpala informacija. Urejena strokovna terminologija je dokaz moči, pestrosti, razvitosti in samostojnosti nekega jezika, istočasno pa tudi stroke, v kateri se uporablja, zato je jasno, da je treba strokovno terminologijo ustrezno gojiti in negovati, po drugi strani pa tudi normirati in kodificirati v enojezičnih terminoloških slovarjih.

Zaradi spoznanja, da bibliotekarska stroka v slovenščini nima niti enojezičnega razlagalnega niti večjezičnega prevajalnega slovarja, je postala izdelava slovarja nujna. V ožjem krogu strokovnjakov se je porodila misel o projektu, ki bi zapolnil to vrzel v bibliotekarski stroki. Ideja je postala resničnost, ko sta Ivan Kanič in Mirko Popovič pripravila organizacijska in kasneje tudi stro-

kovna izhodišča za delovanje projektne skupine, ki je začela z delom leta 1987. Začela se je priprava večletnega projekta za sestavo terminološkega slovarja, katerega trajanja in časovnega načrtovanja ni bilo mogoče natančneje določiti zaradi neobstajanja osnov za delo in slovarjev, na katere bi se lahko skupina oprla. Veljalo je spoznanje, da je bibliotekarstvo razvejeno področje, zato bo inventarizacija izrazja zahtevno delo. Še realnejše je bilo dejstvo, da kroga sodelavcev zaradi načina dela, ki poteka na usklajevalnih sestankih in izključno v prostem času sodelujočih strokovnjakov, ni mogoče širiti. Gotovo je bilo samo to, da bo priprava slovarjev dolgoročen in zahteven večletni projekt.

Kako je nastajal prvi slovenski bibliotekarski terminološki slovar

Osnovni cilj projekta za ureditev bibliotekarske terminologije in s tem tudi pripravo *prvega slovenskega bibliotekarske terminološkega slovarja* je bil kodificiranje slovenske bibliotekarske terminologije, ki temelji na:

- evidentiranju strokovnih izrazov, ki se v bibliotekarstvu uporabljajo danes ali so se uporabljali v preteklosti,
- pomenski analizi posameznega termina in ugotavljanju pomenskih povezav ter sinonimnih ali antonimnih odnosov med njimi,
- normiranju glede na knjižno normo in zahteve urejene strokovne terminologije.

Projektna skupina je delovala od ustanovitve kot Bibliotekarska sekcija Terminološke komisije Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in je bila kot Sekcija za bibliotekarsko terminologijo ustanovljena 9. junija 1987 ob združenih strokovnih prizadevanjih Terminološke komisije Zveze bibliotekarskih društev Slovenije, takrat na novo ustanovljenega Oddelka za bibliotekarstvo na Filozofski fakulteti in Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, pozneje pa se je osamosvojila. Člani omenjene komisije so bili vsa leta njenega delovanja priznani strokovnjaki s področja bibliotekarstva, dokumentalistike, informatike, jezikoslovja in leksikografije. V času od ustanovitve komisije do konca redakcije slovarja decembra 2009 je bilo 586 skupnih usklajevalnih sej zunaj delovnega časa članov komisije, tudi vse ostalo delo je potekalo praviloma v prostem času sodelavcev.

Slovenski terminološki slovar bibliotekarstva in informacijske znanosti je razlagalni in normativni slovar, v katerem so zajeti tisti bibliotekarski strokovni izrazi, ki so v rabi in omogočajo komuniciranje v stroki. V slovarju so zato obdelani:

- veljavni bibliotekarski termini,
- slovenski termini s področja informacijske znanosti,
- pomembnejša zastarela poimenovanja,
- udomačeni žargonski izrazi,
- splošno rabljene okrajšave in pomembnejše kratice,
- strokovni izrazi s področja tiskarstva, založništva, knjigarstva, računalništva, dokumentalistike in informatike, če posegajo v bibliotekarsko stroko.

Pri izboru terminov, ki so obravnavani v slovarju, je v okviru posamezne besedne družine, v kateri je iz istega pojmovnega sklopa več besednih vrst, praviloma dana prednost samostalnemu, medtem ko so druge besedne vrste vključene glede na pogostnost rabe. Komisija se je ravnala po sodobnih načelih leksikografije, zato je delo temeljilo na izpisih bibliotekarskih izrazov iz obsežnega korpusa 291 slovenskih strokovnih besedil na skupaj 6.566 straneh in po njih izdelanem geslovniku z 16.578 iztočnicami ter permutiranim kazalom s 34.900 enotami. Od leta 1993 je potekala redakcija terminov na podlagi zbranega gradiva z oblikovanjem razlag in izdelavo celovite podobe slovarskega članka. Realizacija začrtane obdelave in strokovne predstavitve bibliotekarske terminologije je bila predstavljena strokovni javnosti v presojo v poskusnem snopiču leta 1996, vendar odmevnejše kritike ni bilo. Tudi od začetka leta 2008 prosto dostopna spletna izdaja delovnih gradiv slovarja na spletišču revije Knjižnica ni doživela tovrstnih odmevov.

Delo komisije je bilo glede na sprejeta redakcijska in tematska načela usmerjena v izdelavo razlag za enojezični slovar, ki naj bi kar se da izčrpno zajel strokovno izrazje bibliotekarske stroke. S pojmom *razlaga* opredeljujemo opis vsebine določenega pojma in njegovega formalnega znaka, to je strokovnega izraza, ki ga zaznamuje, tako da so upoštevani tisti podatki, ki omogočajo, da dobi uporabnik osnovno predstavo o razlaganem; pri pomenskem ubesedovanju, to je pisanju slovarske pomenske razlage, je upoštevano načelo poljudnosti in

predstavnosti, posebne pozornosti pa je bila deležna pravilno izbrana nosilna beseda razlage, to je beseda, ki pomensko in vrstno opredeli termin, ga uvrsti v pojmovno skupino, nakaže njegovo pojmovno odvisnost in seveda ni sopomenka.

Veliko pozornosti je namenjene tudi ugotavljanju sinonimnih odnosov med posameznimi strokovnimi poimenovanji. Problem je za vsako terminologijo zelo pereč. O tem, kaj je *sopomenka*, je več gledanj in definicij; mi jo obravnavamo kot istopomensko besedo, pri čemer upoštevamo glede na normo knjižnega jezika njeno stilno nevtralnost in nenevtralnost, glede na pomenske prvine ali gre za popolno, delno ali približno sopomenko, glede na frekvenco ali je enako rabljena, bolj rabljena ali manj rabljena in glede na izvor ali je domača ali tuja. Za označevanje teh odnosov so uporabljeni označevalniki, ki poleg nevtralnosti služijo tudi za označevanje ostalih informacij.

Vse delo je potekalo po pisnih navodilih, ki so bila pripravljena sprva za evidentiranje bibliotekarskega izrazja z izpisovanjem slovenske strokovne bibliotekarske literature, pozneje pa za samo redakcijo slovarskih iztočnic. Oboja so temeljila na sodobnih leksikografskih in uveljavljenih redakcijskih načelih. Zahtevno pomensko analizo strokovnih izrazov na podlagi izdelanih pisnih navodil so opravljali predstavniki specializiranih področij bibliotekarske stroke, ki tudi tvorijo redaktorsko skupino slovarja. Iztočnica, obdelana v slovarskem članku zato ni predstavljeno samo informativno, ampak upošteva tudi normativnost glede na knjižno normo in

zlasti glede na zahteve, ki jih ima urejena terminologija stroke.

Računalniška obdelava slovarskih podatkov

Zaradi zagotavljanja večje operativnosti pri samem delu in učinkovitejše uporabe delovnih gradiv se je delovna skupina odločila v celoti avtomatizirati zajemanje in obdelavo vseh podatkov, pripravo izpisov in samo uporabo slovarja. V ta namen je bila pripravljena in natančno opredeljena razčlenjena struktura zapisov, ki omogoča fleksibilnost obdelav in morebitno kasnejšo konverzijo podatkov. Podatkovna zbirka obsega v času izida tiskane izdaje slovarja 6560 zapisov, od tega 6520 slovarskih člankov in 40 grafičnih znakov, podatkovna struktura pa je odraz različnih potreb, ki jih mora slovar izpolniti. Izid celotnega terminološkega slovarja je predviden tudi v računalniški obliki kot vzporedna spletna izdaja.

Vse obdelave potekajo s programskim sistemom EVA avtorja Primoža Jakopina v okolju Windows xp/7, ki je namenjen obdelavi besedil, podatkovnih zbirk in slikovnih podatkov, posebni moduli pa so namenjeni tudi lingvističnim obdelavam. Iz skromnega urejevalnika besedil, ki je nastal leta 1985, se je program razvil v močno orodje, ki je že služilo obdelavi večjega števila besedilnih korpusov in slovarjev v slovenskem akademskem okolju. Svojo pot v računalniškem okolju je slovar nastopil že takoj od svojih začetkov, prve zasnove še na Sinclairjevem Spectrumu 48K, nato se je preselil na Atari ST, od leta 1991 je bil uporaben v okolju DOS, nato na celotni paleti operacijskih sistemov Windows 3.11/95/98/2000/

NT/xp/7. Program je bil že od samega začetka zasnovan kot fleksibilno orodje, ki ga lahko uporabnik sam prilagaja različnim potrebam in okoljem. Pri delu je povsem avtonomen in ima lasten nabor znakov na tipkovnici ter na zaslonu in tiskalniku, bogat nabor funkcij za obdelavo podatkovnih zbirk, grafični urejevalnik, sistem za optično razpoznavanje znakov in namizno založništvo, ki omogoča lastno izdelavo kvalitetnih tiskarskih filmov.

Njegova spletna različica NEVA je omogočila tudi neposreden prenos in namestitvev slovarskega gradiva v internetno okolje na spletni strežnik z učinkovitim iskanjem, kar je delovna skupina pri svojem delu ves čas s pridom uporabljala. Od leta 2008 je na tak način slovarsko gradivo javno dostopno na spletišču revije Knjižnica vsem uporabnikom spleta brez omejitev. Uporabniški vmesnik je enostaven in pregleden, na razpolago je zaslonska pomoč, nekaj osnovnih podatkov o slovarju in njegovi strukturi, neposredno pa je dosegljiv tudi zahtevnejši ukazni način, ki omogoča tudi zelo zahtevna in zapletena iskanja.

Ob izidu slovarja

Kot je bilo omenjeno v uvodu, v slovenščini doslej še nismo preogli bibliotekarskega terminološkega slovarja, niti ni bilo popisano strokovno izrazje, ki se uporablja v stroki. Ob silovitem prodoru sodobne tehnologije prihajajo v slovenski strokovni jezik bibliotekarjev novi izrazi, novi nosilci zapisov so v knjižnici knjižnično gradivo, ki ga mora bibliotekar prepoznati in opisati, istočasno nekateri starejši izrazi

izginjajo. Tri za slovenski jezik pomembne cilje, to je popis izrazja v bibliotekarski stroki, njegovo kodifikacijo in nato objavo v obliki tiskanega in elektronskega slovarja, je bilo mogoče doseči le s projektno zasnovano akcijo, ki jo je izvedla multidisciplinarna skupina strokovnjakov s področja bibliotekarstva, dokumentalistike, informatike in leksikografije z občasno pomočjo strokovnjakov za nekatera druga strokovna področja. Inventarizacija izrazja je bila z metodo izpisovanja strokovnih besedil na tak način opravljena kot izhodiščna faza projekta in je trajala več let, zahteven segment selekcije in vrednotenja terminov, pomenska analiza z vzpostavitvijo pomenskih zvez med izbranimi termini in oblikovanje razlag je predstavljalo osrednje delo terminološke skupine. Prav ta zaključni segment leksikografskega dela in objava slovarskega gradiva v tiskani in vzporedni elektronski obliki je zaradi zahtevnosti, predvsem pa dolgotrajnosti postopkov, dolgo pričakovana realizacija zadanih nalog.

Ob izidu tega pomembnega in zanimivega priročnika pripravlja revija Knjižnica tudi tiskovno konferenco in uradno predstavitev publikacije, oba dogodka bosta 3. marca 2010 v Mestnem muzeju v Ljubljani. Udeležence bo pozdravila urednica revije Knjižnica *dr. Eva Kodrič-Dačić*, sledil bo nagovor *dr. Melite Ambrožič*, predsednice Zveze bibliotekarskih društev Slovenije in pomočnice ravnateljice Narodne in univerzitetne knjižnice, ki bo spregovorila v imenu obeh institucij. O pomenu publikacije za slovensko bibliotekarstvo bo spregovoril *dr. Jože Urbanič*.

nija, nastajanje slovarja, njegovo strukturo in uporabo pa bo predstavil *Ivan Kanič*, predsednik Bibliotekarske terminološke komisije in pobudnik projekta za izdelavo slovarja.

Kaj pa zdaj?

Izid slovarja ni konec, je šele pravi začetek. Slovar je sedaj končno postavljen na ogled in v kritično presojo strokovni javnosti. Bibliotekarska terminološka komisija se

zaveda nekaterih nedoslednosti, morebiti napak in predvsem pomanjkljivosti, pa tudi stroka se nezadržno razvija in dnevno prinaša in potrebuje novo strokovno izrazje, zato pričakuje komisija konstruktivne odzive in predloge za dopolnjevanje in izboljšavo slovarja. Ni se še dobro posušilo tiskarsko črnilo in že načrtuje naloge in dejavnosti za naprej – predvidena je razširitev in pomladitev sestave komisije, priprava korpusa novejših

strokovnih besedil s konkordančnikom, posodobitev uporabniškega vmesnika spletne izdaje slovarja, vzpostavitev spletnega komuniciranja z uporabniki in zainteresiranimi strokovnjaki, intenzivno dopolnjevanje slovarja in seveda tudi odpravljanje pomanjkljivosti.

Ivan Kanič
predsednik

Bibliotekarske terminološke komisije

REDSTAVLJAMO

BIBLIOTEKARSKI TERMINOLOŠKI SLOVAR - NOV MEJNIK V RAZVOJU SLOVENSKEGA BIBLIOTEKARSTVA

Izid slovenskega razlagalnega bibliotekarskega terminološkega slovarja pomeni nov mejnik v razvoju in dokončni uveljavitvi bibliotekarske stroke pri Slovencih. Na slovenskih tleh imajo knjižnice sicer častitljivo zgodovinsko preteklost, vendar so v slovenski kulturni zavesti prvič bežno navzoče šele v času reformacije v 16. stoletju. Kot aktivno kulturno dogajanje se je knjižničarstvo pojavilo šele v 19. stoletju z dejavnostjo znamenitega bibliotekarja Matije Čopa in z njegovo licejsko knjižnico ter v narodnostno prebujajočem se čitalniškem obdobju; v knjižničarskem strokovnem in v družbenem pomenu pa šele sredi 20. stoletja s spoznanji prvega slovenskega bibliotekarskega teoretika in praktika Avgusta Pirjevca o strokovni organiziranosti, delovanju in poslanstvu javnega knjižničarstva pri spremljanju in sooblikovanju sodobnega družbenega in svojega lastnega knjižničarskega razvoja.

Smernice za povojni razvoj knjižničarske dejavnosti in bibliotekarske stroke na Slovenskem so bile s tem začrtane in začelo se je vsestransko prizadevanje za uveljavljanje osnovnih strokovnih pogojev:

- Postopoma so bili uveljavljeni pravni predpisi, da je knjižničarstvo javna družbena služba in dejavnost, ki samostojno deluje na področju kulturnih dejavnosti in se funkcionalno povezuje z izobraževalnimi, raziskovalnimi in strokovnimi dejavnostmi.
- Ustanovljene so bile številne splošne javne, šolske, visokošolske in specialne strokovne in znanstvene knjižnice, medsebojno povezane v ožje ali širše

splošne ali specialne informacijske sisteme.

- Številne knjižnice so bile nanovo zgrajene ali prostorsko adaptirane ter opremljene s sodobno tehnično in kasneje elektronsko tehnologijo.
- Fondi knjižničnega gradiva se tekoče in redno dopolnjujejo s sodobno domačo in tujo strokovno in znanstveno literaturo, obisk zainteresiranih uporabnikov in obseg izposojenega gradiva je v stalnem porastu.
- Za strokovne knjižničarske delavce so organizirane razne oblike rednega in dopolnilnega strokovnega bibliotekarskega izobraževanja od krajših tečajev do visokošolskega študija.
- V knjižničarsko strokovno delo so vključeni enotni domači in mednarodni strokovni standardi.
- Pri delu z uporabniki knjižnic se uvajajo sodobne oblike bibliotekarskega in informacijskega dela.
- Knjižnice in knjižničarski strokovni delavci so med seboj delovno povezani in aktivno sodelujejo s tujimi in mednarodnimi strokovnimi organizacijami.

Organizacijsko in vsebinsko oblikovanje knjižničarske dejavnosti in bibliotekarske stroke na Slovenskem pa je spremljalo osnovno spoznavanje slovenskega bibliotekarskega besedja in besedovanja. Razvijalo se je ob knjižničarskih strokovnih tečajih in drugih oblikah strokovnega izobraževanja na osnovni, srednji in visokošolski stopnji, ob nastajanju prvih temeljnih slovenskih strokovnih priročnikov, ki so se opirali na